

Vikten av småbiotoper i slättbygden

www.m.lst.se

LÄNSSTYRELSEN
I SKÅNE LÄN

Titel: Vikten av småbiotoper i slättbygden

Utgiven av: Länsstyrelsen i Skåne län

Text och bild: Eco-e Miljökonsult (Malmö)

Beställningsadress: Länsstyrelsen i Skåne län
Miljöavdelningen
205 15 MALMÖ
Tel 040/044-25 20 00
lansstyrelsen@m.lst.se

Layout: Fredrik Colljin

Tryckt: Tabergs Media Group AB

Denna skrift har bekostats av Jordbruksverket (Miljö- och Landsbyggsprogrammet) genom kampanjen Levande Landskap.

I de skånska slättbygderna är landskapet dominerat av stora åkrar. Det intensiva jordbruket har medfört att mindre obrukade ytor har blivit bortrationaliserade och uppodlade. Det gör att de obrukade ytor som finns kvar, får en stor betydelse för växt- och djurlivet i en miljö som annars till stor del saknar variation. Den lilla ytan under kraftledningsstolpen, den gamla märgelgraven, jordvallen, åkerrennen eller körsbärsträdet är viktiga livsmiljöer för många vilda växter, insekter, fåglar och däggdjur. De bidrar alla till den biologiska mångfalden och gör landskapet rikt på liv.

Ett rikt djur- och växtliv gynnar även lantbruket, bland annat genom att fler fåglar och rovinsekter äter skadeinsekter. En annan positiv effekt är att pollinatörer som till exempel bin och humlor har tillgång till föda under hela växtsäsongen och kan därför även effektivt pollinera jordbruksgrödor, vilket kan leda till ökad produktion.

I den här broschyren presenteras viktiga livsmiljöer som kanske ofta glöms bort när man tänker på natur- och miljövård i odlingslandskapet.

Innehåll

Skydds-zoner	4
Småvatten och våtmarker	5
Rinnande vatten	6
Vallar, renar och stenmurar	7
Åkerholmar	8
Trädgårdar	9
Träd och buskar	10
Markvägar	11

Skyddszoner

Skyddszoner fyller många funktioner. Deras främsta funktion är att fånga näringsämnen och sediment från åkrarna och hindra att de hamnar i åar och diken och på så sätt minska risken för övergödning i sjöar och hav. En minskad övergödning gör att de algblomningar som de senaste åren varit vanliga under sommarmånaderna på sikt kommer att minska och kanske helt försvinna.

Andra positiva effekter av skyddszoner är att växter och djur får frizoner där de kan leva. Genom att skyddszonerna inte besprutas kan många åkerogräs som annars inte skulle ha någon plats i odlingslandskapet hitta lämpliga livsmiljöer. En rik flora ger även en rik insektsfauna som i sin tur gynnar ett rikt fågelliv.

De långsträckta skyddszonerna fungerar även som korridorer där djur och växter kan sprida sig, speciellt om den ena eller båda ändarna av zonen har kontakt med obrukade områden.

Småvatten och våtmarker

Vatten är nödvändigt för alla djur och växter. Småvatten som mägergravar och anlagda dammar är viktiga livsmiljöer för många fåglar, både de som lever vid vatten och de som söker föda där. Särskilt fiskfria småvatten är viktiga då de oftast är rika på småkryp. Allra bäst är det om vattenytan är solbelyst, då varmt vatten gynnar grodor och salamandrar. Många groddjur är utrotningshotade både i Sverige och runt om i världen. Det är därför viktigt att skydda dem. Kräftfria vatten är bäst för grodor, då man har sett ett samband mellan inplantering av kräftor och en minskning av groddjuren. Även undervattensvegetationen gynnas av en solbelyst vattenyta, vilket i sin tur gynnar både vattenlevande insekter och de djur som lever på undervattensväxter.

Små våtmarker har ingen stor öppen vattenyta, men har liknande fördelar som småvattnen. De hyser fuktälskande växter, insekter och groddjur. Våtmarkerna har också en kväverenande effekt och kan förhindra övergödning av sjöar och hav.

För att öka naturvärdena och skydda vattensamlingar och våtmarker är det bra att lämna en skyddszon runt dem. Fåglar och vilt uppskattar både vattentillgången och kanten med obrukad mark. Det är även viktigt att inte sprida gödning eller bekämpningsmedel så att det kommer i vattnet. Många vattenlevande djur och växter är känsliga både för övergödning och för många av de gifter som sprids i lantbruket.

Rinnande vatten

Rinnande vatten som åar, bäckar och öppna diken är viktiga inslag i landskapet. Många djur och växter är beroende av rinnande vatten både för sin överlevnad och för att sprida sig. I Skåne har de flesta åar och bäckar rätats ut och få rinner i sin naturliga sträckning. Öppna diken var vanliga förr, men nu har många av dem lagts igen och leds i rör under mark. Det är därför viktigt att skydda och bevara de öppna rinnande vatten som finns kvar. Längs många vattendrag har skyddszoner anlagts för att skydda mot övergödning och spridning av bekämpningsmedel till vattnet. Detta är bra, men mer sällsynta växter och djur kan gynnas mer om skyddszonerna och kanterna mot vattendraget sköts på rätt sätt. Man bör slå växtligheten och ta bort höet. Genom att material förs bort tar man även bort näring.

Detta gynnar en mängd växter, som inte klarar konkurrensen med högvuxna, kvävegynnade arter. Detta gynnar i sin tur många insekter. I slänterna ner mot vattendragen kan man låta träd och buskar växa upp.

Ett vattendrag mår bra av att både vara solbelyst och även ha skuggiga partier. Solbelysta delar gynnar en rik undervattensvegetation och ett rikt insektsliv, medan många olika fiskar trivs i de skuggiga delarna. Lax och öringarter tillhör de fiskar som uppskattar skugga. I de partier där man låter träd och buskar växa upp bör man hålla efter sly och försöka gynna bärande träd och buskar. Exempel på nyttiga växter är körsbär, vildapel, slån och hassel. Blommande och frukt bärande träd och buskar gynnar ett rikt insektsliv men även fåglar och däggdjur.

Vallar, renar och stenmurar

Jordvallar, åkerrenar och vägrenar bildar stråk av vild vegetation. Man kan likna dem vid långsmala ängar i åkermarken. Här finns plats för den ljusälskande ängsfloran. Stråken är också viktiga miljöer för insekter, ödlor och ormar. Genom att slå denna typ av ytor som man gör med en äng, under traditionell slåttertid i juli – augusti, skapas förutsättningar för att bevara eller öka mångfalden av växter. Allra bäst är om man kan lämna en sprutfri zon utmed renarna och en helt brukningsfri kantzon, som också slås, utmed jordvallarna.

Jordvallen är en hägnadstyp eller gränsmarkering som förr byggdes i slättbygder där det var ont om sten och virke. Oftast är de byggda av grästorv som lagts på en kärna av jord. Ibland är de förstärkta med sten från åkern. De jordvallar som finns kvar idag är både viktiga kulturspår och värdefulla för många växter och djur.

Eftersom de sluttar lite, bildas varmare partier som är omtyckta av såväl växter som värmeälskande djur. Solbelysta stenar håller kvar värme från dag till natt och är också omtyckta av djuren.

Åkerrenar och vägrenar har ungefär samma betydelse som jordvallar för mångfalden i landskapet. Rätt skötta kan de ha en rik ängsflora. I sin tur är floran livsmiljö för en mångfald av insekter och andra djur som lever på frön eller insekter. Till exempel kan renarna hysa rovinsekter som lever på åkerns skadeinsekter.

Stenmurar är underlag för många mossor och lavar. De håller också kvar värme. Intill murarna minskar frostrisken och växterna blommar tidigare på våren. De varma håligheter mellan stenarna är också omtyckta av insekter, ormar och ödlor. Stenmurar bör hållas så fria som möjligt från buskar så att de får mycket sol.

Åkerholmar

Åkerholmar är områden i åkermark där det av någon anledning varit olämpligt att odla. Ofta har de tidigare hävdats med slätter eller bete där detta varit möjligt. Nuförtiden är dessa ytor ofta för små för att effektivt utnyttjas för bete eller slätter. De har istället blivit viktiga för vilda djur och växter, som i det rationella åkerbruket funnit en fristad på åkerholmarna.

I slättbygden är det inte så vanligt med åkerholmar i vanlig mening. Istället finns det ofta åkerhörn som inte brukas och ytor där man kanske lagt upp odlingssten. En modernare variant av åkerholmar, som är vanlig idag, är de ytor som finns i och omkring de stora kraftledningsstolparna. Dessa mindre överblivna ytor blir viktiga reträttplatser för vilda djur i det helt öppna landskapet, särskilt efter skörd då all annan vegetation kan vara borta. Marken under kraftledningsstolparna

blir ett pärlband av åkerholmar med vild växtlighet. Här kan även finnas plats för buskar som ger både mat och skydd åt småfåglar.

Odlingsrösen är uppskattade livsutrymmen för ormar och andra kräldjur. Enstaka träd på ett odlingsröse är bra för den biologiska mångfalden, men om de helt växer igen förloras många av de positiva egenskaperna. En anledning till att ormar och kräldjur trivs är att stenarna värms upp under dagen och håller sin värme under natten. Den effekten försvinner om röset skuggas. Obrukade åkerhörn fungerar som tillflyktsorter för en mängd olika djur, speciellt efter skörd. Den här typen av ytor sköts normalt inte, såvida inte träd och buskar blir alltför storväxta, men man bör inte lägga upp skräp och schaktmassor på dem.

Trädgårdar

Vid gårdarna finns ofta en trädgård med en stor mångfald av växter. Det kan finnas kastanj, ek, bok, alm, fruktträd av gamla sorter, rosor och bärbuskar. Ofta kan man också se olika blommande örter och buskar från tidig vår och över hela säsongen.

Trädgården hyser inte enbart de odlade växterna utan ger också skydd och livsmiljö för vilda djur- och växtarter som annars har svårt att klara sig i en helt öppen miljö. Blommor, ollon, bär och frukt ger föda åt insekter, fåglar och små däggdjur. Även frukt av sorter som vi människor inte alltid tycker är så goda äts av djuren. Träden ger en skuggigare och fuktigare miljö på marken och möjlighet till boplats för insekter, fladdermöss och olika fåglar. Skuggiga och fuktiga miljöer är inte så vanliga i odlingslandskapet, men är viktiga för många olika arter av svampar och insekter.

Det är bra om gamla träd får vara kvar även sedan de dött, men det ser kanske inte så trevligt ut i en träd-

gård även om hackspettarna uppskattar det. Ett alternativ är då att kapa stammen några meter upp så att det blir en högstubbe. Man behöver inte städa alltför noga. En hög med ris och löv blir övervintringsplats för igelkottar och smådjur, eller häckningsplats för småfåglar. Ett bestånd av brännässlor blir mat åt nässeljärilens och påfågelögats larver.

Har man däremot en gräsmatta som ändå inte klipps så ofta, kan man försöka göra om den till blomsteräng. Då bör man slå den en gång i juli – augusti, och kanske ytterligare en gång framåt hösten. Låt höet ligga och torka så att växterna hinner fröa av sig, men ta sedan bort det. Använd vassa skärande redskap som lie eller slätterbalk. På våren krattar man bort löv och gammalt gräs innan det nya växer upp. Även kortklippta gräsmattor kan vara viktiga för många marklevande småkryp, om de sköts utan att gödslas eller besprutas.

Träd och buskar

På slätten är det brist på träd och buskar. De som finns är därför viktiga för såväl ett rikt växt- och djurliv, som för landskapsbilden. Träden står ofta som alléer och trädtrader, men hittas även ensamma mellan åkrar eller längs med vägar. Alla träd är värdefulla, men blommande och bärande träd som körsbär, slån, hagtorn eller vildäpplen är extra viktiga då de först ger föda åt insekter vid blomningen och senare på året ger frukten mat åt andra insekter, fåglar och däggdjur. Man kan generellt säga att ett träd blir mer värdefullt ju äldre det blir. Det beror på en mängd olika saker. Bland annat att ett gammalt träd ofta är större än ett ungt och då kan ge livsutrymme till fler arter, att grenar dör och på så sätt ger insekter och svampar tillgång till död ved, att det bildas håligheter som fungerar som bo till fåglar och fladdermöss och att mossor och lavar som växer långsamt har fått tid att etablera och sprida sig. På solbelysta träd i anslutning till grusvägar och plöjd åkermark växer det en speciell sorts lavar, som får sin näring från uppblåst damm.

Träd som hamlas blir ofta mycket gamla. Hamlingen leder också till fler håligheter i stammarna. Den mulm som bildas i botten av håligheterna är en mycket

viktig livsmiljö för insekter. Även om träd ser murkna ut, eller kanske dör, är det bra om de får bli kvar. Den döda veden uppskattas av många stora skalbaggar och andra insekter.

En vanlig orsak till att träden skadas, men som lätt kan undvikas är att man plöjer för nära och på så sätt skadar rötterna. Helst ska man lämna en skyddszon som är lika stor som kronan. Många träd är även känsliga för bekämpningsmedel. Det är därför viktigt att inte spruta nära träden. Hästar gillar att gnaga av bark, så se till att de inte kommer åt träd som t.ex. står i eller i anslutning till hagar. En annan orsak till att gamla träd skadas är att snabbväxande sly som ask och asp växer upp i kronan på det gamla trädet och skuggar ut det helt eller delvis. Därför bör det minst vara fem meter mellan kronorna hos ensamstående träd.

Blommande buskar ger föda åt pollinerande insekter. Bär från buskar som till exempel hagtorn och nypon blir mat åt andra insekter och småfåglar. Buskarna ger också skydd åt fåglar och små däggdjur. Särskilt viktigt är det med tidigblommande buskar, som slån och sälg, eftersom få örter blommar tidigt på säsongen.

Markvägar

Gamla markvägar är kulturellt viktiga, för de visar hur jordbruket var organiserat förr i tiden. Men de har även en viktig roll för naturen, speciellt i Skåne där den intensiva odlingen har gjort att många sådana ytor har rationaliserats bort. Genom att markvägar används regelbundet störs de växter som lever där. En del växter är beroende av sådan markstörning för att deras frön ska kunna gro. För att bevara naturvärdena som finns längs markvägar är det viktigt att de även i fortsättningen används och sköts på traditionellt sätt. Genom att inte sprida gödning eller spruta på markvägarna och ta bort höet efter att man eventuellt slagit dem så främjar man de naturvärden som finns på och vid vägarna.

Den lilla ytan under kraftledningsstolpen, den gamla mangelgraven, jordvallen, åkerrenen eller körsbärsträdet är viktiga livsmiljöer för många växter, insekter, fåglar och däggdjur. Dessa småbiotoper bidrar alla till den biologiska mångfalden och gör landskapet rikt på liv. I den här broschyren presenteras viktiga livsmiljöer som kanske ofta glöms bort när man tänker på natur- och miljövård i odlingslandskapet.

LÄNSSTYRELSEN
I SKÅNE LÄN

Östra Boulevarden 62A, 291 86 Kristianstad
Kungsgatan 13, 205 15 Malmö
Tel 044/040-25 20 00, Fax 044/040-25 21 10
E-post lansstyrelsen@m.lst.se
www.m.lst.se

www.m.lst.se